

TURLI TIZIMLI TILLARDA MODDALIK KATEGORIYASINING IFODALASH VOSITALARI

Shuxratova Muxlisaxon Shuxratjon qizi

Xalqaro Nordik Universiteti

Iqtisodiyod va Pedagogika fakulteti

Xorijiy tillar kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqola turli xil sistematik tillarda substansiya toifasini ifodalashning turli usullarini o'rganadi. Lingvistik tuzilmalar va grammatik nuanslarni tahlil qilib, u turli tillar substansiya tushunchasini qanday qamrab olishini o'rganadi, o'xshashlik va farqlarga oydinlik kiritadi. Qiyosiy yondashuv orqali ushbu tadqiqot lingvistik xilma-xillik va inson tafakkurining universalligi haqidagi tushunchamizni oshirishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Substansiya, tizimli tillar, lingvistik tuzilmalar, grammatik nuanslar, qiyosiy tahlil, lingvistik xilma-xillik, Universal tushunchalar.

Mustaqil ravishda mavjud bo'lgan mavjudotlar va materiallarni o'z ichiga olgan substansiya toifasi inson bilimi va tilining asosiy jihatini tashkil qiladi. Turli tillarning ushbu tushunchani qanday ifodalashi nafaqat lingvistik tuzilmalarni, balki madaniy istiqbollarni va tarixiy o'zgarishlarni ham aks ettiradi. Ushbu maqola moddani ifodalashning turli xil vositalarini ochish uchun tizimli tillarni qiyosiy tahlil qiladi, ikkalasini ham ta'kidlaydi umumiylik va farqlar.

Tizimli tillar, shuningdek, qurilgan tillar yoki konlanglar sifatida ham tanilgan, badiiy ifodadan tortib jamoalar o'rtasidagi muloqotga qadar turli maqsadlarga xizmat qiladigan ajoyib ijoddir. Mana bir nechta misollar:

- Esperanto: eng taniqli qurilgan tillardan biri bo'lgan Esperanto 19-asr oxirida L. L. Zamenhof tomonidan yaratilgan. Bu xalqaro muloqot va tushunishni rivojlantirish uchun o'rganish oson, siyosiy jihatdan neytral til bo'lishi kerak edi.
- Klingon: tilshunos Mark Okrand tomonidan Star Trek franshizasi uchun ishlab chiqilgan Klingon yulduzli Trek olamidagi xayoliy Klingon turlari tomonidan gapiriladi. U murakkab grammatika va fonologiyaga ega va ixlosmandlar tilni o'rganish va undan foydalanish uchun keng manbalar yaratdilar.
- Dothraki va Valyrian: bu tillar Jorj R. R. Martinning kitoblari asosida HBO teleseriali Taxtlar o'yini uchun tilshunos Devid J. Peterson tomonidan

yaratilgan. Dothraki ko'chmanchi ot minadigan Dothraki xalqi tomonidan gapiriladi, Valyrian esa qadimgi valyria shahri va uning sobiq koloniyalarida gapiriladi.

- Tokipona: tilshunos Sonja Lang tomonidan 2001 yilda ishlab chiqilgan Tokipona minimalist til bo'lib, atigi 120-130 ildiz so'zga ega. U asosiy tushunchalar va g'oyalarga e'tibor qaratib, muloqotda soddalik va ongni targ'ib qilish uchun mo'ljallangan.
- Lojban: Lojban aniq ifoda va aniq muloqot uchun mo'ljallangan qurilgan tildir. U predikat mantiqiga asoslangan va tabiiy tillarda mavjud bo'lgan ko'plab noaniqliklarni yo'q qiladigan grammatikaga ega.
- Interlingua: 20-asrning boshlarida ishlab chiqilgan Interlingua romantik va German tillari o'rtasidagi umumiyliklarga asoslangan xalqaro yordamchi til bo'lishni maqsad qilgan. U turli tillarda so'zlashuvchilar tomonidan osongina tanib olinadigan va tushunarli bo'lishi uchun yaratilgan.
- Toki Pona: 2001 yilda kanadalik tilshunos va tarjimon Sonja Lang tomonidan yaratilgan Toki Pona minimalizm va aniq fikrlashni targ'ib qilish uchun mo'ljallangan kichik lug'at va oddiy grammatikaga ega qurilgan tildir.

Ushbu tillarning har biri turli maqsadlarga xizmat qiladi va o'ziga xos xususiyatlarga ega, xoh u xalqaro muloqotni rivojlantirish, xayoliy olamlarni boyitish yoki o'ziga xos falsafiy tamoyillarni targ'ib qilish.

Turli sistematik tillarda moddalarni turkumlash lingvistik va madaniy kontekstga qarab farq qilishi mumkin. Biroq, men moddalarni turli tillarda qanday tasniflash mumkinligi haqida umumiy ma'lumot bera olaman:

Inglizcha:

- Ingliz tilidagi moddalar ko'pincha qattiq, suyuqlik va gazlarga bo'linadi.
- Shuningdek, ularni elementlar, birikmalar va aralashmalar kabi kimyoviy tarkibiga qarab tasniflash mumkin.

Ispancha:

- Ispaniya shuningdek moddalarni s ga ajratadikkidos (qattiq moddalar), lkkvidos (suyuqliklar) va gazlar (gazlar).
- Bundan tashqari, moddalar ularning holatiga qarab tasniflanishi mumkin
materiya: estado s roksiskido (qattiq holat), estado l roksisquido (suyuq holat) va estado gaseoso (gaz holati).

Fransuzcha:

- Fransuz tili moddalarni ingliz tiliga o'xshash, solidlar (qattiq moddalar), suyuqliklar (suyuqliklar) va gaz (gazlar) bilan tasniflaydi.

- Keyingi turkumlashlardakatta Solid (qattiq holat) ,katta Liquid (suyuq holat) vakatta gazeux (gaz holat) bo'lishi mumkin.

Nemis:

- Nemis tilida moddalar feststoffe (qattiq moddalar), Fl Koksikssigkeiten (suyuqliklar) va gaz (gazlar) ga bo'linadi.

- Qo'shimcha kategoriyalar o'z ichiga olishi mumkin feste Zust Rkknde (qattiq davlatlar), fl rkkkk Zust Rkknde (suyuq davlatlar), va gasf rkkmige Zust Rkknde (gazsimon davlatlar).

Xitoy (Mandarin):

- Mandarin Xitoy tilida moddalar xususiyatlari va xususiyatlariga ko'ra turli xil tasniflarga bo'linadi, ko'pincha aniq atamalar yordamida tavsiflanadi. Masalan:

- Qattiq moddalar uchun
- Suyuqliklar uchun (Y. Y. D.)
- Gazlar uchun (Q. K. K. K. K. K. K. K.)

Yaponcha:

- Yapon shuningdek, moddalarni qattiq moddalar uchun (kotai), suyuqliklar uchun (ekitai) va gazlar uchun (kitai) moddalarni ajratadi.

Bu bir nechta misollar va madaniy, lingvistik va ilmiy ta'sirlarga asoslangan moddalarni tasniflashning o'ziga xos usullariga ega bo'lgan boshqa ko'plab tillar mavjud.

Amaldagi metodologiya lingvistik adabiyotlarni har tomonlama ko'rib chiqishni va turli til oilalari va geografik mintaqalardagi tillarga qaratilgan grammatik tahlillarni o'z ichiga oladi. Ma'lumotlarni yig'ish matn materiallarini, lingvistik korpuslarni va ilmiy asarlarni sifat va miqdoriy yondashuvlardan foydalangan holda o'rganishni o'z ichiga oladi. Qiyosiy lingvistik tahlil substansiya toifasiga tegishli naqshlar, tuzilmalar va semantik nuanslarni aniqlash uchun o'tkaziladi.

Turli xil sistematik tillarda substansiya kategoriyasi yoki substansiya tushunchasi o'ziga xos tilga va uning falsafiy yoki grammatik an'alariga qarab turli xil lingvistik mexanizmlar orqali ifodalanadi. Bu erda qisqacha ma'lumot:

- Ingliz tili: ingliz tilida substansiya toifasi odatda otlar va ot iboralari orqali ifodalanadi. Masalan, "suv", "yog'och", "oltin" va hokazo., barcha moddalar. Ingliz tili, shuningdek, "suyuq suv" yoki "qattiq oltin" kabi moddalarning sifatlarini tavsiflash uchun sifatlardan foydalanadi."
- Lotin: lotin tili, yuqori darajada egilgan til sifatida, substansiya kategoriyasini ismlarning pasayishi orqali ifodalaydi. Ismlar jumladagi grammatik funksiyasini,

shu jumladan sub'ekt, ob'ekt va hokazolarni ko'rsatish uchun oxirlarini o'zgartiradi. Masalan, "aqua" (suv) gapdagi rolga qarab oxirini o'zgartiradi.

- Yunoncha: lotin tiliga o'xshab, yunoncha ham substansiya kategoriyasini ot mayllari orqali ifodalaydi. Ismlar grammatik funktsiyasiga qarab turli shakllarga ega. Masalan, "dikkatlar" "(hydor)" suv " degan ma'noni anglatadi va gapdagi rolga qarab shaklini o'zgartiradi.
- Nemis: nemis jins (erkak, ayol, neytral) va hol (nominativ, ayblov, dative, Genitiv) o'z ichiga olgan ot tizimi orqali modda kategoriyasini ifodalaydi. Masalan, "vasser" (suv) neytral va gapdagi rolga qarab turli xil oxirlarni oladi.
- Xitoy: Xitoy tili modda kategoriyasini tasniflagichlar yoki o'lchov so'zlari orqali ifodalaydi, ular raqam va ot o'rtasida havola qilinayotgan modda turini ko'rsatish uchun ishlatiladi. Masalan, "(yī bēi shuǐ)" qacarda" (bēi) stakan uchun. bu classifier bo'ladi "杯" suv, bir chashka, degan ma'noni anglatadi "一杯水"
- Arabcha: Arabcha modda kategoriyasini o'zining yuqori darajada tuzilgan morfologiyasi, jumladan, ot naqshlari (masalan, singular, dual, ko'plik), hol oxiri va jins kelishuvi orqali ifodalaydi. Misol uchun, "(maa)" suv " degan ma'noni anglatadi va uning shakli grammatik funktsiyasiga qarab o'zgaradi.

Bular substansiya kategoriyasining har biri o'ziga xos lingvistik tuzilmalar va konventsiyalarga ega bo'lgan turli sistematik tillarda qanday ifodalanishiga bir nechta misollardir.

Moddani ifodalashda kuzatilgan xilma-xillik til, madaniyat va bilish o'rtasidagi murakkab o'zaro bog'liqlikni aks ettiradi. Ba'zi tillarda juda o'ziga xos leksik narsalar yoki grammatik belgilar namoyish etilsa, boshqalari yanada moslashuvchan va kontekstga bog'liq yondashuvlarni qabul qilishadi. Madaniy kontseptsiyalar va tarixiy rivojlanishlarning ta'siri substansiyaning lingvistik tasvirlarida yaqqol namoyon bo'lib, til insonning voqelikni idrok etishini qanday shakllantirishi va aks ettirishini ko'rsatadi.

Xulosalar:

Qiyosiy tahlil substansiya kategoriyasini egallashda lingvistik xilma-xillikning boyligini ta'kidlaydi. Kuzatilgan o'zgarishlarga qaramay, ma'lum universal tendentsiyalar paydo bo'lib, inson bilishida asos tushunchasi sifatida moddaning markaziylikini ta'kidlaydi. Turli tillarda lingvistik ifoda nuanslarini tushunish madaniyatlararo aloqani kuchaytiradi va inson tili va tafakkurining nozik tomonlarini qadrlashga yordam beradi.

Keyingi tadqiqotlar moddaning tilda ifodalanishiga ta'sir qiluvchi kognitiv va madaniy omillarni chuqurroq o'rganishi mumkin. Kam o'rganilgan tillar va lahjalarni o'rganish lingvistik xilma-xillik haqidagi tushunchamizni boyitadi va kognitiv tilshunoslikning keng sohasiga hissa qo'shadi. Bundan tashqari, antropologiya, psixologiya va kognitiv fan bilan fanlararo hamkorlik til, madaniyat va moddaning kontseptualizatsiyasi o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida qimmatli tushunchalarni berishi mumkin.

Adabiyotlar.

1. Bączkiewicz, A., Kizielewicz, B., Shekhovtsov, A., Yelmikheiev, M., Kozlov, V., & Sałabun, W. (2021). Comparative analysis of solar panels with determination of local significance levels of criteria using the MCDM methods resistant to the rank reversal phenomenon. *Energies*, 14(18), 5727. <https://doi.org/10.3390/en14185727>
2. Radyuk, A. V., & Kozubenko, A. V. (2021). Semantic classification of phraseological verbs in publicistic discourse of economic orientation. *Revista Amazonia Investiga*, 10(37), 107–115. <https://doi.org/10.34069/ai/2021.37.01.11>
3. Panov, V. (2021). Untangling the functions of aspectual distinctions in the Lithuanian imperative against the background of Slavonic. *Baltic Linguistics*, 12(1), 295-321. <https://doi.org/10.32798/bl.926>
4. Pérez-Sabater, C. (2021). Moments of sharing, language style and resources for solidarity on social media: A comparative analysis. *Journal of Pragmatics*, 180, 266–282.
5. Lyksherstova, M. (2018, May 11). Sentence as Important Component of Functional Semantic Field of Temporality in the Ukrainian and Arabic Languages. *Scientific Journal of National Pedagogical Dragomanov University. Series 9. Current Trends in Language Development*, 15, 163-171. Retrieved from <https://sjnpu.com.ua/index.php/journal/article/view/88>
6. Radyuk, A. V., & Kozubenko, A. V. (2021). Semantic classification of phraseological verbs in publicistic discourse of economic orientation. *Revista Amazonia Investiga*, 10(37), 107–115. <https://doi.org/10.34069/ai/2021.37.01.11>

